

SAMMANFATTNING

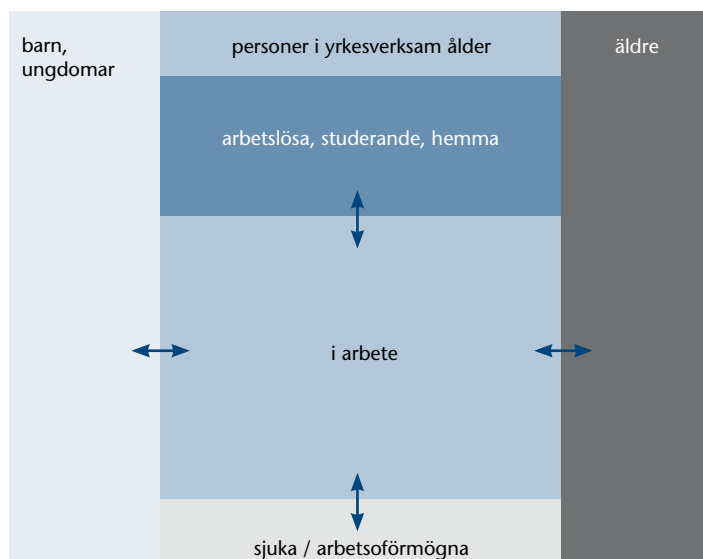
Förändringar i arbetet och arbetsmiljön 1997–2006

Arbetslivet i Finland

Arbetskraftsdeltagandet är beroende av flera olika faktorer. Arbetsutbudet bestäms av näringslivets struktur och konkurrenskraft i det rådande konjunkturläget. Efterfrågan på arbete påverkas av förhållandena på arbetsplatserna och av vilka upplevelser man har av arbetslivet. Tillgången till offentliga tjänster och socialskydd kan t.ex. inverka på om man väljer att återvända till arbetet efter att ha varit sjukskriven eller arbetslös en längre tid. I denna publikation granskas de senaste årens utveckling inom arbete, hälsa och arbetskraftsdeltagande. Granskningen baserar sig i första hand på intervjuundersökningen Arbetet och hälsa.

Finlands befolkning uppgick vid utgången av år 2006 till cirka 5,3 miljoner personer, av vilka drygt 100 000 (cirka 2 %) var utlänningar. Enligt Statistikcentralens arbetskraftsundersökning uppgick antalet sysselsatta till 2,5 miljoner personer vid utgången av år 2006. Sysselsättningsgraden, beräknat på hela befolkningen i åldern 15–64 år, var 69 %.

Personer i och utanför arbetslivet

Vid utgången av år 2006 var närmare 200 000 personer arbetslösa. De som hade arbete var sjukskrivna i genomsnitt 8,6 dagar per år (2005), vilket utgör sammanlagt över 21 miljoner sjukdagar, motsvarande nästan 100 000 årsverken. Antalet invalidpensionärer uppgick enligt registeruppgifter till närmare 270 000 vid utgången av år 2005.

Arbetet med att uppfylla det nationella målet om ökat arbetskraftsdeltagande har framskridit väl under de senaste åren. Sysselsättningstalet har förbättrats speciellt inom gruppen äldre arbetstagare.

Arbetsmiljöns tillstånd

Har nedgången i olycksfallsfrekvensen avstannat?

Antalet arbetsolycksfall är fortfarande stort. I den Arbetet och hälsa-undersökning som genomfördes 2006 uppgav 15 % av männen och 11 % av kvinnorna att de råkat ut för olycksfall i arbetet eller under arbetsfärden. Totalt inträffade över 300 000 arbetsolycksfall, varav mer än hälften var sådana som ledde till arbetsfrånvaro. Åren 1996–2004 statistikförde olycksfallsförsäkringsanstalterna årligen i genomsnitt 99 000 arbetsplatsolycksfall och 15 000 färdolycksfall.

Byggbranschen uppvisar det största antalet svåra olycksfall, cirka 1 100 år 2003, d.v.s. närapå 7 % av alla svåra arbetsolyckor i Finland. Andra branscher där det inträffar många svåra olycksfall är jordbruk och jakt, landtransport, sågvirkes- och trävarutillverkning samt tillverkning av metallvaror.

Antalet arbetsplatsolyckor med dödlig utgång har på lång sikt minskat från närmare 300 per år (1960) till mindre än 50 (2004). I färdolycksfall dog årligen i genomsnitt 28 personer (1996–2004). Även antalet arbetsskador har minskat. Under perioden 1996–2003 minskade olycksfrekvensen inom de flesta sektorer, speciellt inom tillverkningssektorn och byggsektorn. Olycksfallsfrekvensen ökade däremot inom sektorn transport, magasinering och kommunikation.

Den positiva utvecklingen verkar ha avstannat år 2005. Enligt preliminära uppgifter uppgick antalet fall av arbetsolyckor och yrkessjukdomar bland löntagare till 130 000 år 2005, mot 117 000 år 2004. Bara en del av denna ökning beror på att ersättningspraxis har ändrats genom införandet av ett system för totalt kostnadsansvar i lagstiftningen om olycksfallsförsäkring. Olycksfallsutvecklingen påverkas av ett flertal olika faktorer, bl.a. den ekonomiska högkonjunkturen, strukturella förändringar i produktionsverksamheten, fragmenteringen av arbetet och uppdelningen av entreprenader på flera underleverantörer samt användningen av inhyrd arbetskraft. Preliminära uppgifter för år 2005 visar på ökat antal och frekvens av arbetsplatsolyckor speciellt inom byggnadsverksamhet, fastighets- och utyrningsverksamhet samt inom kommunsektorn. Även resulta-

ten av Arbeta och hälsa-undersökningen 2006 bekräftar att förekomsten av arbetsolycksfall har ökat.

Våld i arbetet

År 2006 uppgav var tionde kvinna och var tjugonde man att de hade utsatts för hot eller våld i arbetet eller under arbetsfärden under det senaste året. Detta innebar en ökning jämfört med år 2003. Svårast var situationen inom social- och hälsovården, där var sju arbetstagare år 2006 uppgav att de hade utsatts för hot eller våld. Denna förändring har sin grund i det ökade bruket av alkohol och droger bland social- och hälsovårdens klienter, vilket personalen har varit bland de första att märka.

Buller, vibrationer, köld och strålning är alltså vanliga företeelser på arbetsplatserna

Omkring 1,5 miljoner arbetstagare utsätts för fysikaliska arbetsmiljörisiker såsom buller, vibrationer, köld, extrema temperaturer och strålning. När det gäller exponering för kraftigt buller (över 85 dB) har det inte skett några större förändringar totalt sett. Däremot ser man en ökning bl.a. inom yrken med anknytning till byggverksamhet och en minskning inom metallindustrin. Var femte arbetstagare utsätts för vibrationer från handhållna verktyg. Införandet av varma pausstugor, nya arbetsmetoder och bättre arbetskläder har minskat olägenheterna av kyla i arbetet. Antalet arbetstagare som utsätts för joniserande strålning är på samma nivå som tidigare. Exponeringen för UV-strålning har ökat en aning totalt sett på grund av de senaste årens soliga somrar, uttunnningen av ozonskiktet i atmosfären och den ökade turismen. Antalet arbetstagare som exponeras för radiofrekvent strålning har ökat på grund av det ökade antalet mobiltelefoner och basstationer samt olika kontrollanordningar (tjuvlarm etc.).

Arbetstagarna upplever exponeringen som ett växande problem. Enligt experterna har det dock skett en långsam minskning av exponeringen. Samtidigt har den ökade medvetenheten om exponeringens hälsorisker och den höjda kravnivån lett till att även mindre exponeringar uppmärksammas. Olägenhetens svårighetsgrad är beroende av arbetets karaktär. I yrken där det är viktigt att kunna kommunicera med andra (expertyrken, kundtjänst och försäljning etc.) bedöms t.ex. bullerolägenheter som mer störande än i traditionella bulleryrken.

En miljon arbetstagare utsätts för exponering för kemikalier

Ungefär hälften av alla arbetstagare, d.v.s. något över en miljon, är utsatta för exponering för kemiska ämnen eller föroreningar i arbetsluften. Antalet personer som är utsatta för exponering har inte förändrats i någon större utsträckning sedan slutet av

1990-talet. De vanligaste kemiska agenserna är damm, tvättmedel och lösningsmedel. Allt fler olägenheter anmäls trots att användningen av skadliga kemikalier har minskat enligt intervjuundersökningen. Detta beror antagligen på att man numera noterar även mindre olägenheter. Arbetshälsoinstitutets mätningar tyder på att den genomsnittliga exponeringen för krom och nickel bland exponerade arbetstagare har minskat under det innevarande årtiondet. Däremot visar mätningar av arbetsluften att det på många arbetsplatser fortfarande förekommer höga koncentrationer av lösningsmedels- och syraångor.

Allt fler anmälningar om problem med inomhusluften

I Finland arbetar cirka 1,7 miljoner personer inomhus. De vanligaste problemen med inomhusluften i kontorsarbete år 2006 var torr luft, kyla, drag, damm, dåligt vädring, hetta, buller och obehagliga lukter. Antalet problem med inomhusluften har ökat under uppföljningsperioden. År 2006 uppgav 15 % av intervjupersonerna (mot 11 % år 2000) att de haft problem med mögel- eller jordkällarlukt i inomhusluften, ett problem som ofta hör samman med fukt- och mögelskador. Mögellukt var vanligast inom jordbruk, byggverksamhet, utbildning samt social- och hälsovårdssektorn.

Tobaksrök är ett problem på var tionde arbetsplats

I Finland infördes rökförbud i offentliga lokaler och allmänna fortskaffningsmedel redan år 1977. Sedan 1995 är exponering för tobaksrök på arbetsplatsen förbjudet enligt tobakslagen. År 2000 kompletterades tobakslagen med särskilda bestämmelser beträffande restaurangarbetsplatser. År 2006 infördes ett totalt rökförbud på restaurangarbetsplatser från början av juli 2007. Restaurangerna kan inrätta särskilda rökrum där servering inte är tillåten. En tiondel av personalen uppgav att det ännu år 2006 förekom tobaksrök på deras arbetsplats. Efter införandet av tobakslagen 1995 minskade problemet avsevärt inom några år, och sedan dess har situationen förblivit oförändrad. År 2004 anmäldes över 12 000 fall av exponering för miljötobaksrök till registret över personer som exponeras för cancerogena ämnen i arbetet. Antalet är något större än år 2002.

Den fysiska arbetsbelastningen har minskat en aning

En fjärdedel av de tillfrågade ansåg att deras arbetsuppgifter var fysiskt ganska tunga eller mycket tunga. Andelen var lika stor som under tidigare år. Anställda inom social- och hälsovårdssektorn upplevde att arbetet hade blivit fysiskt lättare. Detsamma uppgav även manliga verkstads- och byggnadsarbetare. Speciellt kvinnor uppgav att förekomsten av repetitiva arbetsmoment och besvärliga arbetsställningar hade minskat. Män och

kvinnor som arbetade inom jordbruket hade det fysiskt tyngsta arbetet. Kvinnorna rapporterade att förekomsten av besvärliga arbetsställningar hade minskat under de senaste tre åren. Minskningen var störst inom social- och hälsovårdsyrken. För männens del noterades motsvarande minskning inom transport- och trafikyrken, speciellt inom vägtrafikbranschen.

Hälften av de intervjuade använde dagligen persondator eller dataterminal i minst en timmes tid. Kvinnor arbetade mer vid dator än män. Bildskärmsarbetet ökade inom social- och hälsovårdsyrkena. I förvaltnings- och kontorsarbetsyrken arbetade 96 % av kvinnorna vid bildskärm minst en timme varje dag, och hela 83 % över fyra timmar. Motsvarande andelar för manliga arbetstagare inom samma bransch var 82 respektive 64 %.

Arbetsgemenskapens utveckling

Varannan arbetstagare arbetar i ett team

Teamarbete blir allt vanligare. Över 50 % av löntagarna uppgav att de arbetade i team år 2006. På arbetsplatserna satsar man allt mer på att utreda och utveckla förhållandena inom arbetsgemenskapen. Arbeta och hälsa-undersökningen visar att arbetstagarnas bedömning av arbetets ledning är väsentligen oförändrad sedan 1997. Tydliga arbetsmål och gemensamma måldiskussioner hörde till det som genomgående ansågs ha fungerat bra. Däremot ansågs informationen på arbetsplatsen fungera något sämre år 2006 än tidigare. Arbetsklimatet har utvecklats i positiv riktning ända sedan 1997. Andelen arbetstagare som ansåg att chefen behandlade dem rättvist och opartiskt var något större än år 2003. I övrigt hade bedömningen av chefernas och ledningens bemötande inte förändrats.

Informationen på arbetsplatsen fungerade bäst på arbetsplatser med färre än 10 anställda. De anställdas omdöme om arbetsklimatet, arbetstillfredsställelsen och arbetsplatsledningens intresse för personalens hälsa och välbefinnande var också mer positivt än på större arbetsplatser. Personalutbildningen var man nöjd med på de flesta arbetsplatser, speciellt inom den statliga sektorn.

Flexitid och flexibla anställningsvillkor

Allt fler transport- och trafikarbetare hade oregelbunden arbetstid eller arbetade nätter och veckoslut år 2006. I detta avseende fanns det inga skillnader mellan män och kvinnor. Männen gjorde nu i allt mindre utsträckning övertidsarbete mot ersättning i form av lön eller fritid. Kvinnliga högre tjänstemän gjorde allt mer övertidsarbete utan ersättning. Hälften av löntagarna uppgav att de anpassade arbetstiden efter arbetets eller chefernas krav. En av tre arbetstagare hade möjlighet till individuell

flexitid; sämst ordnat var det på denna punkt inom transport- och trafikbranschen och inom hälso- och sjukvården. Användningen av visstidsanställning hade inte ökat.

Något ökad tidspress, men något mindre stress

Trots ökad tidspress har arbetstagarnas bedömning av den psykiska arbetsbelastningen förblivit i det närmaste oförändrad under hela årtiondet. Förekomsten av stressrelaterade symtom såsom trötthet, ångest och sömnlöshet har minskat sedan år 1997. De som arbetade på små arbetsplatser uppgav oftare att de hade upplevt arbetsglädje än de som arbetade på stora arbetsplatser. Möjligheterna att påverka i frågor som gäller en själv och i vilken ordning man utför sitt arbete har minskat något sedan 1997. Arbetare har en mindre positiv bild av sina påverkansmöjligheter än anställda i tjänstemannaställning. När det gäller arbetstillfredsställelsen har trenden varit något nedåtgående ända sedan år 1997. Antalet arbetstagare som hade upplevt psykiskt våld på arbetsplatsen hade ökat jämfört med år 2003.

Den psykiska arbetsbelastningen var något mindre inom gruppen företagare och lantbruksföretagare än bland löntagare. Företagare och lantbruksföretagare uppgav också något oftare att de upplevde arbetsglädje och att de hade möjligheter att påverka och utvecklas i arbetet. Resultatet bekräftar uppfattningen att teamarbete, gemensamma diskussioner och projekt för utveckling av arbetsgemenskapen bidrar till att hålla arbetsstressen och den psykiska arbetsbelastningen under kontroll.

Allt fler kvinnor i ledande ställning

Det finländska arbetslivet präglas i stor utsträckning av den gamla indelningen i skilda mans- och kvinnoyrken med skilda arbetsmiljöer och skilda arbetsinnehåll. I social- och hälsovården är 87 % av de anställda kvinnor. Mansdominerade branscher är gruv- och byggarbete med 96 % manliga anställda, tillverkning och montering (85 %) samt transport och trafikarbete (86 %). Inom dessa yrkesgrupper med speciellt ojämn könsfördelning har det inte skett några större förändringar under perioden 1997–2006. I gruppen direktörer och ledande tjänstemän var könsfördelningen 37 % kvinnor och 63 % män år 2006, mot 29 % kvinnor och 71 % män år 2003, vilket innebär en viss förändring av de gamla mönstren.

Graden av upplevd jämställdhet påverkar arbetsmotivationen och arbetstrivseln: 12 % av kvinnorna och 3 % av männen ansåg att arbetsplatsen inte behandlade anställda på ett jämställt sätt, och att det oftare var kvinnor som blev lidande av detta.

Balans mellan olika livsområden

En god balans mellan arbete och privatliv främjar de anställdas välbefinnande och arbetsförmåga. Balansen mellan olika livsområden analyserades utifrån konflikten mellan hemmets och arbetets krav samt arbetsfördelningen med avseende på hushållsarbete och barnskötsel. På dessa områden har det inte skett några större förändringar under tiden 1997–2006. År 2006 uppgav 14 % av de arbetande att de mycket ofta eller ganska ofta kände att de försummade hemmet och familjen. Speciellt gällde detta direktörer och ledande tjänstemän samt specialister och personer i chefsposition.

Av intervjuerna framgår hur dominerande de traditionella könsrollerna fortfarande är. Kvinnorna bedömde att de betydligt oftare hade ansvaret för hemmet och vården av barnen. Det var oftast kvinnorna som ansvarade för omsorgs- och hushållsarbetet, medan männen oftare hjälpte till med reparationer och byggnads- och trädgårdsarbete. När det gäller barnskötsel och hushållsarbete har det dock blivit vanligare att dela lika på arbetet. I barnfamiljer uppgav ungefär hälften av männen och en mindre andel av kvinnorna att man delar lika på barnskötsel och hushållsarbete. I Finland har man på attitydnivå redan länge varit eniga om betydelsen av jämställdhet mellan könen. Resultaten tyder på att man nu också på det praktiska planet har tagit ett steg i riktning mot delat föräldraskap.

Den yrkesverksamma befolkningens hälsa och välbefinnande

Var tredje förvärvsarbetande har inte varit sjukskriven en enda dag under ett helt år

Förvärvsarbetande var sjukskrivna i genomsnitt i 8,6 dagar (kvinnor 10 och män 7,3 dagar) år 2005, och cirka var tredje hade inte en enda sjukdag under hela året. Situationen har i stort sett förblivit oförändrad sedan år 2000. Största antalet sjukdagar hade de som arbetade inom tillverknings- och byggbranscherna. År 2005 betalade Folkpensionsanstalten ersättningar för över 14 miljoner sjukdagar i samband med långa sjukledigheter på över 9 dagar. Detta motsvarar över 60 000 årsverken om 220 arbetsdagar per år. Antalet ersatta sjukdagar på grund av sjukdomar i rörelseorganen har ökat sedan år 2000. Detsamma gäller sjukskrivningar på grund av psykiska problem, vilka står för allt större andel av sjukskrivningarna ju längre sjukperioder det rör sig om.

Något färre invalidpensioneringar på grund av psykiska problem

Antalet invalidpensioner som beviljades på grund av psykiska problem ökade under slutet av 1990-talet och början av 2000-

talet. Under de senaste åren har ökningen dock avstannat och man kan rentav se tecken på en viss minskning. År 2005 beviljades 7 450 invalidpensioner samt Fpa-ersättning för 2,7 miljoner sjukdagar på grund av psykiska problem. Depression var den vanligaste diagnosen i denna kategori. En annan vanlig invaliditetsorsak var sjukdomar i stöd- och rörelseorganen. År 2005 beviljades sammanlagt 26 000 personer invalidpension eller individuell förtidspension.

Var sjunde förvärvsarbetande lider av någon kronisk sjukdom som medför olägenheter i arbetet

År 2006 hade närmare hälften (45 %) av alla i yrkesverksam ålder och 38 % av de förvärvsarbetande någon kronisk sjukdom eller led av sviterna av tidigare skador. Andelarna har hållit sig så gott som oförändrade ända sedan 1997. I cirka ett fall av tre (36 %) var den kroniska sjukdomen av sådan art att den innebar olägenheter i arbetet. Var sjunde förvärvsarbetande (14 %) hade någon kronisk sjukdom som innebar olägenheter i arbetet. Kroniska sjukdomar som medför olägenheter i arbetet var vanligare bland företagare och lantbruksföretagare än bland tjänstemän. Till de vanligaste kroniska sjukdomarna som innebar olägenheter i arbetet hörde sjukdomar i rörelseorganen (uppgavs av 6 % av de förvärvsarbetande), luftvägssjukdomar (3 %), störningar i cirkulationsorganen (2 %) samt sjukdomar i nervsystemet eller sinnesfunktionerna (2 %).

År 2006 hade två tredjedelar (67 %) av de förvärvsarbetande under den senaste månaden haft långvariga eller återkommande symtom från stöd- och rörelseorganen. Nack- och skuldersymtom var de vanligaste. Symtom från stöd- och rörelseorganen var vanligast inom jord- och skogsbruk, byggverksamhet samt i restaurang- och hotellbranschen. Litet över hälften (53 %) av de förvärvsarbetande hade haft långvariga eller återkommande luftvägs- och slemhinnesymtom (ögon-, näs- och halssymtom) under den senaste månaden. Luftvägs- och slemhinnesymtom var vanligast inom restaurang- och hotellbranschen, utbildningssektorn samt inom social- och hälsovården. Förekomsten av långvariga eller återkommande sjukdomssymtom hade minskat något jämfört med år 2003.

Alkoholkonsumtionen fortsatte att stiga, liksom också andelen personer med övervikt. Detta gällde i synnerhet män i yrkesverksam ålder. Även sömnstörningar var relativt vanliga. Var fjärde man och var femte kvinna led av sömnstörningar. Osunda levnadsvanor var vanligare bland män. Bland männen var det också vanligare med en ansamling av osunda levnadsvanor, vilket ofta förekommer i samband med rökning och sömnstörningar.

Inga större skillnader mellan arbetslösa och förvärvsarbetandes arbetsförmåga

År 2006 förekom inte några större skillnader i arbetsförmåga mellan kortvarigt arbetslösa och dem som hade arbete. I gruppen kortvarigt arbetslösa var det färre än tidigare som led av någon kronisk sjukdom. Arbetslösas alkoholvanor skilde sig inte märkbart från de förvärvsarbetandes. Bland långtidsarbetslösa verkar en mindre del ha problem med alkoholen, medan majoriteten rentav är nyktrare än de som har arbete. Hälften av de långtidsarbetslösa bedömde att de var fysiskt i god eller ganska god arbetsform och skulle orka arbeta ända fram till ålderspensioneringen.

Yrkessjukdomar

Antalet av läkare anmälda yrkessjukdomsfall minskade under hela perioden 1995–2002. År 2002 var antalet yrkessjukdomsfall 4 800, vilket motsvarar två fall per 1 000 förvärvsarbetande. Minskningen av antalet yrkessjukdomsfall beräknas ha avstannat under åren 2002–2004. Nyare uppgifter om yrkessjukdomar är inte tillgängliga, av orsaker som beror på lagstiftningen och statistikföringen.

Hälsoskillnader ser ut att öka ytterligare

Skillnaderna i hälsa mellan olika befolkningsgrupper är stora och ser ut att öka ytterligare. Det finns tydliga socioekonomiskt betingade hälsoskillnader i fråga om symtomförekomst, sjuklighet, begränsningar av arbetsförmågan samt dödlighet. En finländsk 35-årig man har en förväntad livslängd på 74 år om han är arbetare, mot 80 år om han är högre tjänsteman. Skillnaden i förväntad livstid är 6 år, en ökning på närmare 1,5 år jämfört med situationen på 1980-talet.

Lågutbildade och lågavlönade har den största risken att drabbas av så gott som alla hälsoproblem. Detsamma gäller dem som är eller har varit verksamma i arbetaryrken. År 2006 hade t.ex. 77 % av lantbruksföretagarna, 71 % av arbetarna, 67 % av de lägre tjänstemännen och 62 % av de högre tjänstemännen åtminstone ett symptom från stöd- och rörelseorganen. För att kunna åstadkomma en minskning av de socioekonomiska skillnaderna i hälsa är det nödvändigt att påverka både hälsobeteendet och strukturella faktorer.

Arbetshälsoverksamhet på två av tre arbetsplatser

Två tredjedelar av de förvärvsarbetande uppgav att arbetsplatsen ordnade med arbetshälsofrämjande verksamhet (tyky-verksamhet). I 14–28 % av fallen bedömdes verksamheten vara omfattande, och i 50–55 % av fallen relativt omfattande, visade Arbetshälsoinstitutets arbetshälsobarometer 2004. Ju färre an-

ställda verksamhetsstället hade, desto mindre omfattande var verksamheten. På minst två tredjedelar av arbetsplatserna var man positivt inställd till den arbetshälsofrämjande verksamheten. I cirka 90 % av fallen ansåg man på arbetsplatsen att verksamheten var av stor eller relativt stor ekonomisk nytta för arbetsplatsen. Det verkar som om företagshälsovårdens roll i arbetsplatsernas arbetshälsofrämjande verksamhet skulle vara på väg att minska.

Mer än hälften av befolkningen över 45 år överväger att fortsätta arbeta efter 63 års ålder

Över hälften av de förvärvsarbetande som fyllt 45 år säger sig kunna överväga att fortsätta arbeta efter fyllda 63, om de är vid god hälsa (25 %), det är ekonomiskt fördelaktigt att fortsätta arbeta (19 %) eller det går att ordna med arbetstider och arbetsuppgifter på ett flexibelt sätt (19 %). Drygt 40 % kan inte tänka sig att fortsätta arbeta under några som helst omständigheter. De som hade fysiskt tunga arbeten var i jämförelse med kontorsarbetare mindre benägna att tro sig kunna arbeta fram till pensionsåldern. Också i den yngsta åldersgruppen (25–34 år) var det nu färre som trodde sig orka arbeta ända till pensionsåldern.

Säkerhetsledning, företagshälsovård och arbetarskydd

Säkerheten i arbetet utgör allt oftare ett led i företagens ledningspraxis

Den nya arbetarskyddslagen (738/2002) som trädde i kraft år 2003 präglas av ett modernt säkerhetstänkande vars mål är att skapa en säkerhetskultur baserad på systematiskt arbetsmiljöarbete och hantering av säkerheten i arbetet. De flesta arbetsplatser har upprättat ett verksamhetsprogram för arbetarskyddet på det sätt som lagen förutsätter, visar Arbetshälsoinstitutets utredning. Däremot finns det stora skillnader i hur säkerhetsledningen genomförs i praktiken. Stora företag har rapporterings- och åtgärdssystem som står under högsta ledningens kontroll, men speciellt i små företag anser man att arbetarskyddet hör till området för myndigheternas kontrollverksamhet. Ett tecken på att säkerhetskulturen är på väg att etablera sig är systemet med arbetssäkerhetskort. I Finland har redan 300 000 arbetstagare genomgått utbildning för erhållande av arbetssäkerhetskort.

Personer i yrkesverksam ålder använder sig oftare av företagshälsovården än av hälsovårdscentralens tjänster

Antalet företagsläkarbesök har ökat kontinuerligt sedan 1997, medan de förvärvsarbetandes hälsovårdscentralbesök har

minskat i motsvarande mån. Under halvårsperioden före intervjun hade de tillfrågade gjort 0,8 företagsläkarbesök år 2006 mot 0,7 år 2003, och 0,4 HVC-besök år 2006 mot 0,5 år 2003. Största delen av dem som hade möjlighet till sjukvård inom ramen för företagshälsovården använde sig av denna möjlighet (48 % av alla läkarbesök).

Årligen görs närmare en miljon hälsokontroller. Enligt Arbetet och hälsa-undersökningen var det allt fler som hade genomgått hälsokontroll i företagshälsovårdens regi (66 % år 2006 mot 63 % år 2003). För att kartlägga förekomsten av hälsorisker på arbetsplatsen kan företagshälsovården utföra bl.a. arbetsplatsutredningar. Antalet arbetsplatser som fått besök av företagshälsovårdspersonal ökade något, från 52 % år 2003 till 55 % år 2006.

Antalet befattningar inom företagshälsovården har fortsatt att öka ända sedan år 1995. Ökningen omfattar alla personalkategorier. Under den senaste treårsperioden ökade speciellt psykologernas och läkarnas relativa andel av befattningarna inom företagshälsovården.

Enligt olika undersökningar verkar det som om företagen i allt högre grad skulle övergå från systemet med egna företagshälsovårdsenheter till att köpa företagshälsovårdstjänster från utomstående läkarcentraler. De stora läkarcentralskedjorna får allt fler kunder, eftersom det är lättare att erbjuda ett mångsidigt specialisturval vid stora enheter med mer än 4 000 personer.

Enligt Arbetet och hälsa-undersökningen hade arbetsgivaren år 2006 ordnat företagshälsovård för 92 % av arbetstagarna, och i 93 % av fallen ingick även sjukvård. Den genomsnittliga täckningen är i det närmaste oförändrad jämfört med år 2003. Andelen arbetstagare vars företagshälsovård också omfattar sjukvård har ökat något (2 %) under de tre senaste åren. Bland ensamföretagare och yrkesutövare är täckningsgraden fortfarande låg, även om en viss ökning har skett (från 32 % år 2003 till 37 % år 2006).

Lantbruksföretagare har alltid haft en högre företagshälsovårdstäckning än andra företagare (63 % år 2006). Inom gruppen löntagare är täckningen lägst i företag med färre än 10 anställda. Täckningsgraden ökar med företagsstorleken. Täckningsgraden i små företag var 64 % år 2003, men hade sjunkit till 55 % år 2006. Också i företag med 10–49 anställda var täckningsgraden något lägre än tidigare. Nedgången i företagshälsovårdstäckningen inom småföretagssektorn kan eventuellt förklaras av att det under de senaste åren har grundats ett stort antal små företag som ännu inte har hunnit ordna med företagshälsovård. Det är också möjligt att utlokaliseringen av företagshälsovården har gjort den mindre synlig på arbetsplatserna, så att de anställda inte längre är lika medvetna om dess existens.

Arbetarskyddsförvaltningen och tillsynsverksamheten

Arbetarskyddsdistrikten informerar och motiverar företagen till egen arbetarskyddsverksamhet och övervakar att de följer arbetarskyddsföreskrifterna. Årligen vidtas cirka 30 000 tillsynsåtgärder. Till verksamhetens tyngdpunktsområden hör att främja det psykiska välbefinnandet i arbetet, förebygga sjukdomar i rörelseorganen och förhindra arbetsolycksfall. Under de närmaste åren har arbetarskyddsdistrikten ett ökat rekryteringsbehov på grund av den stora pensionsavgången.

Arbetslivets framtid och nya utmaningar

Har arbetssamhället en framtid?

Nutidssamhället är starkt arbetscentrerat. De flesta män och kvinnor i yrkesverksam ålder använder en stor del av sin aktiva tid för förvärsarbete och olika aktiviteter i anslutning till arbetet. Framgång i arbetskarriären har en avgörande betydelse för individens ekonomiska och sociala ställning. Yrkesidentiteten sätter ofta sin prägel på individens hela livsstil. Även utbildningens viktigaste uppgift har blivit att förbereda de studerande för deras kommande arbetskarriär. Att förlora jobbet medför lätt en risk för marginalisering. Samhällets framgång är i stor utsträckning beroende av dess förmåga att skapa nya arbeten och nytt kunnande.

I Finland har man av tradition värdesatt goda arbetsmänniskor, även om internationella tidsanvändningsstudier visar att den finländska livsstilen inte hör till de mest arbetscentrerade. På senare tid kan man se en viss tudelning i detta avseende: en del lever ett mycket arbetscentrerat liv, samtidigt som andra redan delvis står utanför arbetslivet. Arbetslivets nuläge aktualiserar även vissa grundläggande värdefrågor. De flesta finländare är nöjda med sitt arbete, men många säger sig uppleva allt fler omständigheter som gör att arbetet känns mindre meningsfullt. Det är ofta svårt att finna en balans mellan arbete och privatliv. En central fråga i framtiden är hur det finländska arbetslivet skall kunna erbjuda medborgarna möjligheter att förverkliga sina personliga ambitioner. I framtiden har arbetet kanske inte en lika central ställning i människors liv som idag.

Arbetslivets förändring och Finlands framtid

Arbetslivet sägs ofta stå inför stora förändringar, men i dagens läge är det svårt att se några tecken på en överhängande kris. Den ekonomiska tillväxten är god, sysselsättningen har förbättrats och s.k. normalanställning är fortfarande normen. I en del länder protesterar ungdomarna mot sin ohållbara ställning på arbetsmarknaden, men på det stora hela är medborgarna nöjda med sitt arbete. I fråga om målsättningen att öka arbetsmark-

nadsdeltagandet och förlänga arbetskarriären har framstegen varit relativt goda, speciellt vad gäller slutskedet av arbetskarriären.

Arbetslivsinstitutionerna i industriländerna kan dock förr eller senare komma att ställas inför ett förändringstryck av större omfattning än tidigare. En ytterligare upptrappning av den globala konkurrensen om arbetsplatser kan skapa nya ekonomiska strukturer och en ny ekonomisk logik som kräver att organisationerna lär sig nya sätt att fungera. Bristande överensstämmelse mellan människors arbetsförväntningar och de arbetstillfällen som erbjuds kan ge upphov till kulturella spänningar. Sättet att arbeta kan förändras radikalt på grund av de snabba vetenskapliga och teknologiska framstegen och de växande miljö- och resursproblemen.

Dessa förändringar kommer att förverkligas på olika sätt i olika länder. I Finland har vi varit relativt framgångsrika i att sammanjämka målen att stärka organisationernas konkurrensförmåga, förbättra arbetslivets kvalitet och främja den sociala samhörigheten. Detta skapar en god grund för den framtida utvecklingen. Men samtidigt åldras vår befolkning i relativt snabb takt, vilket redan inom en nära framtid kommer att medföra en minskning av arbetskraftsutbudet. Samtidigt medför förändringar i näringslivets struktur och rationaliseringar inom olika sektorer att efterfrågan på arbetskraft förändras.

Olika utveckling inom olika sektorer

Arbetets karaktär och arbetskraftens sammansättning förändras i takt med att tjänstearbetet ökar och de traditionella arbetsplatserna inom industrin och jord- och skogsbruket minskar. Inom många branscher flyttas delar av verksamheten utomlands. Detta gäller bl.a. skogsindustrin, textil-, beklädnads-, läder- och skoindustrin, elektronikindustrin och den kemiska industrin. Trots det är tillverkningsindustrin med omkring 400 000 anställda (18 % av arbetskraften) fortfarande den största sektorn.

Social- och hälsovårdssektorn, utbildningssektorn, handeln, hotell- och restaurangbranschen, städbranschen och trafikbranschen är exempel på växande näringsgrenar. Efterfrågan på databehandlingstjänster och andra privata tjänster ökar också hela tiden. Antalet producenter av privata tjänster ökar inom social- och hälsovårdssektorn. Handelns strukturer förändras genom den ökade internationaliseringen, antalet butiker fortsätter att minska och enhetsstorleken ökar.

Utvecklings- och forskningsarbetets betydelse och vikten av högteknologiskt kunnande och spetskompetens ökar inom alla industribranscher. Trots att industrins processer förnyas och arbetsmiljön utvecklas har man t.ex. på många arbetsplatser inom metall- och trävaruindustrin fortfarande problem med olika kemikalier, damm och rök, buller och vibrationer samt oönskade arbetsställningar.

Livsmedelsindustrins industrialisering innebär expansionsmöjligheter för de största företagen. Färdigmat och halvfabrikat utgör en ökande andel av livsmedelsförsäljningen, vilket ökar mängden förpackningsarbete i industrin. Typiska problem inom livsmedelsindustrin är repetitiva arbetsmoment, tempoarbete, ensidig arbetsbelastning, kyla och buller samt exponering för organiskt damm.

Arbetet inom den grafiska industrin har förändrats radikalt genom automatiseringen och införandet av digitala tryckmetoder. Många arbeten som traditionellt har utförts manuellt håller på att försvinna. Inom plastindustrin fortsätter den snabba utvecklingen, och nya plastprodukter med nya specialegenskaper lanseras på löpande band. Inom båda dessa branscher liksom inom den kemiska industrin hanteras stora mängder av brandfarliga kemikalier och kemikalier som medför fara för hälsan eller miljön. På många arbetsplatser har man genom systematiska arbetsmiljöinsatser lyckats få relativt bra kontroll över dessa riskfaktorer. Termiska nedbrytningsprodukter medför en betydande kemisk risk vid tillverkningen av plaster. Inom tillverkningen av armerad plast utgör styren och slipdamm fortfarande ett problem.

Den livliga aktiviteten inom byggnadsbranschen väntas fortsätta. Byggarbete är fysiskt ansträngande och innebär ofta obehagliga arbetsställningar. Arbetstagarna utsätts för köld och hetta på grund av vädrets växlingar. Risken för dammexponering är stor i samband med reparationsarbeten. Olycksfallsrisken är större inom byggbranschen än i andra branscher. Olycksfallskvoten är mer än dubbelt så hög som genomsnittet för alla industribranscher, och utvecklingen visar inga tecken på att gå mot det bättre.

Transportsektorn internationaliseras i allt större utsträckning då utländska aktörer etablerar sig inom inrikestrafiken med egen personal och transportmateriel. Inom transportarbetet har arbetsställena förbättrats i takt med moderniseringen av transportmaterielen och tekniken. Till arbetets belastningsfaktorer hör säkerhets- och miljörisiker för arbetstagare och utomstående, oregelbundna arbetstider och strama tidtabeller. Inom transport- och trafikbranscherna inträffar relativt många arbetsolyckor.

Tidspress är en belastningsfaktor inom social- och hälsovårdssektorn. Det ökade antalet fall av våld i arbete oroar de anställda. Trots ett stort antal belastningsfaktorer är de anställda vanligen nöjda med sitt arbete. Förväntningarna på social- och hälsovårdssektorn ökar hela tiden, samtidigt som den tekniska utvecklingen medför ständigt stigande kostnader. Åldersstrukturens förändring ökar behovet av vård- och omsorgstjänster och leder till ökad efterfrågan på kommunala grundtrygghetstjänster, speciellt tjänster för äldre.

När antalet aktörer ökar på grund av utlokalisering och nätverksarbete, krävs det också bättre samordning och säkerhets-

ledning på arbetsplatserna. Antalet utländska arbetstagare ökar, speciellt inom byggnads- och städbranscherna. Ett mångkulturellt arbetsliv innebär nya utmaningar också för företagshälsovården och arbetarskyddsverksamheten.

Välbefinnandet i arbetslivet blir en allt viktigare framgångsfaktor

För att klara av de förändringar som förestår under de närmaste åren är det viktigt att ta vara på existerande resurser och se till att generationsskiftet inom arbetslivet genomförs så smidigt som möjligt. Det gäller att ordna med en inkörsport till arbetslivet för dem som är arbetslösa. Vi måste också bli effektivare på att främja övergången från utbildning till arbetsliv, och bättre på att få äldre arbetstagare att stanna kvar längre i arbetslivet. Välbefinnande i arbetet är, vid sidan av konkurrensförmågan, en av den nationella arbetspolitikens kärnfrågor. Det gäller att utveckla arbetslivet i en sådan riktning att det går att hålla sig frisk och trivas med sitt arbete. En annan viktig uppgift är att få kontroll över tendenserna till differentiering av arbetslivet, så att skillnaderna mellan dem som har en svagare ställning på arbetsmarknaden och dem som har en starkare ställning hålls på en skälig nivå.